

FINANSIJSKO STANJE ISLAMSKE ZAJEDNICE U SOCIJALISTIČKOJ BOSNI I HERCEGOVINI NAKON DONOŠENJA ZAKONA O NACIONALIZACIJI NAJAMNIH ZGRADA I GRAĐEVINSKOG ZEMLJIŠTA S POSEBNIM OSVRTOM NA POKUŠAJ DONOŠENJA PRAVILNIKA O ČLANARINI ISLAMSKE ZAJEDNICE U BIH 1963. GODINE¹

Adis SULTANOVIĆ
MIZ Sarajevo
sultanadis@gmail.com

SAŽETAK: U uvodnom dijelu ovog rada govori se o društveno-političkim prilikama u socijalističkoj Bosni i Hercegovini od 1945. do 1965. godine, zbog kojih se Islamska zajednica našla pred ozbiljnim izazovima koji su utjecali na njenu organizaciju i rad. U postratnim okolnostima problem je predstavljala i teška finansijska situacija u kojoj se nalazila Islamska zajednica, prvenstveno zbog niza normativnih propisa komunističke vlasti koje autor analizira u prvom dijelu. U drugom dijelu autor tematizira finansijsko stanje Islamske zajednice nakon donošenja Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta 1958. godine. Fokus interesovanja u ovom radu stavljen je na “Pravilnik o članarini” kojeg je Islamska zajednica predložila Komisiji za vjerska pitanja u Bosni i Hercegovini 1963. godine u namjeri sanacije teškog finansijskog stanja u kojem se nalazila.

Ključne riječi: Islamska zajednica u BiH, komunizam, nacionalizacija, vakufi, Pravilnik o članarini

Uvod

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini² našla se u veoma delikatnoj situaciji nakon završetka Drugog svjetskog rata kada je Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) u novoformiranoj državi Federativnoj Narodnoj Republici

Jugoslaviji (FNRJ), odnosno u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini (NR BiH), uvela model sekularne države koju karakterizira odvojenost vjerskih zajednica od države, proglašenje vjere za privatnu stvar svakog čovjeka i uživanje građanskih prava neovisno o (ne)

pripadnosti nekoj vjerskoj zajednici, ili ispovijedanju neke religije. (Durmišević, 2007) Izgradnja socijalističkoga društvenog uređenja u novoformiranoj državi nužno je zahtijevala uvođenje sistema narodne vlasti, federativnog državnog uređenja, rukovodeći položaj KPJ u

¹ Rad predstavlja dio šire studije pod nazivom “Nacionalizacija vakufske imovine i finansiranje Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini od 1959. do 1965. godine.”

² Naziv Islamska vjerska zajednica (IVZ)

bio je u upotrebi do 1969. godine, kada je ista službeno promijenila ime u Islamska zajednica (IZ), s obrazloženjem da i sama riječ islamska sadrži pojam vjerska. U ovom radu će se zbog lakšeg praćenja

koristiti naziv Islamska zajednica u BiH (IZ u BiH), osim u slučajevima kada se budu navodili nazivi normativnih akata ove zajednice ili citirali navodi u kojima se spominje službeni naziv ove zajednice.

svim društvenim organizacijama i tijelima vlasti te razvlašćivanje svih nositelja kapitala, često pod krinkom suradnje s okupatorom. Pojašnjenja radi, sovjetski model i marksistička teorija vidjeli su u kolektivnom vlasništvu i državnom poduzetništvu temelj socijalizma. (Anić, 2007) Dakle, komunistička vlast se opredijelila za razvojni koncept koji je preferirao društvenu svojinu i podsticao društveni razvoj, te pritom potpuno devastirao privatni sektor. Shodno procesu razvlašćivanja svih nosilaca kapitala među kojima je bila i Islamska zajednica, državno-politički sistem FNRJ je donio niz zakonskih mjera koje su se direktno ili indirektno ticale Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Među njima je značajan broj onih kojima se ograničavala imovina Islamske zajednice, uprkos činjenici da je svoj rad obavljala u veoma nepovoljnim okolnostima, kao što su: devastirana infrastruktura, opljačkana imovina, slaba organizacija na terenu, posebno džematskih odbora, veliki deficit kvalifikovanih kadrova, a posebno lokalnih imama i muallima koji su sprovodili vjerski život na terenu, u džematima.

Posljedično mnogim mjerama vlasti uloga vakufa svedena je isključivo na poslove Islamske zajednice čije su kompetencije regulisane zakonskim propisima o vjerskim zajednicama i njihovim aktivnostima, odnosno Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 1953. godine i drugim normativnim dokumentima. (Radić, 2002) Ovdje je potrebno ukazati i na činjenicu da su vlasti u socijalističkoj Jugoslaviji vakufsku imovinu tretirali kao imovinu Islamske zajednice, što je imalo za posljedicu da su se na nju odnosili svi propisi u vezi s oduzimanjem imovine u vlasništvu Islamske zajednice.

Društveno-političku stvarnost u periodu poslije Drugog svjetskog rata obilježili su organi vlasti koji su nastojali eliminisati vjerski život, ili ga svesti u granice nužnih potreba, svodeći djelatnosti vjerskih zajednica, njenih službenika,

ali i njenih pripadnika, isključivo na vjerske objekte i poslove. Važnu ulogu u tome su imali sljedeći državni organi: Komisija za vjerska pitanja u BiH, Uprava državne bezbjednosti i Jugoslovenska narodna armija, budući da je postojala simbioza državnog i partijskog aparata u svim sferama društvenog života. (Radić, 2000) Jedinstvo političke i državne vlasti, počevši od saveznog nivoa pa do najnižih lokalnih tijela vlasti, garantiralo je neupitnost u provedbi zacrtanih političkih ciljeva u izgradnji socijalističkoga društvenog poretka. Objašnjavajući odnos vlasti prema vjerskim zajednicama u komunističkim državama, Denis Bećirović ističe da su uglavnom bili isti, a oni su: "reducirati uticaj vjerskih zajednica u društvu; odvojiti ih i izolirati od javnog i političkog života; uspostaviti mehanizme potpune kontrole nad njima; instalirati 'podobne' vjerske službenike na rukovodeće pozicije unutar vjerskih zajednica." (Bećirović, 2012:167)

Sredinom 1950-ih u socijalističkoj Bosni i Hercegovini dolazi do postepenog popuštanja čvrstih stega nad vjerskim zajednicama u državi, dok se u 1960-im otvaraju najkrupnija pitanja društveno-političkog preuređenja zemlje kao što je legitimiranje muslimanskog nacionalnog pitanja, kada je Bošnjacima muslimanima priznat nacionalni subjektivitet pod imenom Muslimani. (Saltaga, 1991)

U kontekstu sagledavanja finansijskog stanja Islamske zajednice važno je napomenuti da krajem 1950-ih socijalistička država usvaja Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevnih zemljišta 31.12.1958. godine, nakon čega dolazi do enormne nacionalizacije (uzurpacije) vakufske imovine, posebno na lokalnom nivou, što će ostaviti dalekosežne posljedice po Islamsku zajednicu u Bosni i Hercegovini i organizaciju vjerskog života na terenu. Shodno sve težem materijalnom stanju u kojem se našla Islamska zajednica, jedno od najvažnijih pitanja početkom 1960-ih koje se postavilo pred njeno rukovodstvo bilo je kako organizirati i

finansirati ukupni rad Islamske zajednice. U kontekstu spomenutog pitanja fokus interesovanja u ovom radu stavljen je na sagledavanje finansijskog stanja Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini početkom 1960-ih, sa posebnim osvrtom na prijedlog "Pravilnika o članarini Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini" iz 1963. godine.

1. Normativni propisi vlasti za oduzimanje imovine vjerskim zajednicama u socijalističkoj Bosni i Hercegovini

Po završetku Drugog svjetskog rata, komunistička vlast u FNRJ je pristupila uređenju normativnog okvira za državne odnose sa vjerskim zajednicama, među kojima je bila i Islamska zajednica. Ti odnosi su regulirani državnim Ustavima iz 1946. i 1963. godine, Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 1953. godine, s intencijom odvajanja vjerskih zajednica od države. Komunistička vlast u FNRJ je do kraja 1950-ih usvojila set pravnih propisa na bazi kojih je država pristupila oduzimanju imovine vjerskih zajednica i to putem pravnih mehanizama konfiskacije, nacionalizacije, sekvestracije i eksproprijacije. Normativni dokumenti na osnovu kojih je sprovedeno oduzimanje imovine Islamske zajednice su sljedeći: "Zakon o raspolaganju stanovima i poslovnim prostorijama, Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, Osnovni zakon o zadrugama, Zakon o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije, Osnovni zakon o postupanju sa eksproprijanim i konfiskovanim šumskim posjedima, Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća, Uredba o arondaciji državnih poljoprivrednih dobara općedržavnog značaja, Osnovni zakon o eksproprijaciji, Uredba o prodavanju stambenih zgrada iz opštenarodne imovine, Uredba o upravljanju stambenim zgradama i Zakon o poljoprivrednom zemljišnom fondu opštenarodne imovine i dodjeljivanju zemlje poljoprivrednim

organizacijama.”³ (Bećirović, 2012) Svi prethodno navedeni pravni propisi vlasti doneseni su s intencijom brze uspostave socijalističkih društvenih odnosa s privredom kojoj će osnov biti društvena sredstva za proizvodnju. Od posebne važnosti je pojasniti da su imovina i prihodi vakufa u Bosni i Hercegovini sukcesivno smanjivani provođenjem svakog od navedenih zakona i uredbi, tako da su nedostajala sredstva za održavanje, popravljavanje i izgradnju novih vjerskih objekata što je dovelo do toga da do 1958. godine mnogi vjerski, prosvjetni i administrativni objekti Islamske zajednice nisu služili svojoj svrsi. (Duranović, 2018) Posljedično mjerama vlasti koje smo spomenuli, svojina građana i građansko-pravnih lica (vjerskih zajednica) gubi svoj značaj u privrednom, zdravstvenom i kulturnom razvoju socijalističke države. U praksi se dešavalo da se pojedini vakufi ugase, jer nisu

imali sredstava kojima bi obezbijedili normalnu djelatnost vakufa, ili je pak prestala ekonomska opravdanost za dalju egzistenciju vakufa. (Bećirbegović, 1983)

U Jugoslaviji su u periodu od 1946. do 1965. godine provedene dvije nacionalizacije. Prva nacionalizacija provedena je na osnovu Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća 5. decembra 1946. godine i Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća 29. aprila 1948. godine. Drugom nacionalizacijom smatra se Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta koji je donesen 31. decembra 1958. godine, a kojim je ekspresno oduzet najveći dio atraktivnih vakufskih poslovnih i stambenih zgrada u Bosni i Hercegovini. Prema odredbama ovog Zakona nacionalizuju se i postaju društvena svojina najamne stambene zgrade i najamne poslovne

zgrade. Također se nacionalizuju u gradovima i naseljima gradskog karaktera i postaju društvena svojina sva izgrađena i neizgrađena građevinska zemljišta (čl. 1). (*Službeni list FNRJ*, 1958:636) U konačnici, ova nacionalizacija je za posljedicu imala velike finansijske gubitke i samo ugrožavanje normalnog organiziranja i funkcioniranja Islamske zajednice, odnosno vjerskog života. O razmjera oduzimanja (nacionalizacije) imovine Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini svjedoči i izvještaj Komisije za vjerska pitanja NR BiH iz 1960. godine u kojem se navodi da su Zakonom o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskih zemljišta nacionalizovane 1.493 zgrade sa iskazanom površinom zemljišta uz te zgrade od 355.971 m². Uz to, u izvještaju se posebno napominje da je od strane državnih organa vlasti zauzeto 120 mektepskih i medresanskih zgrada, “za njihove potrebe.”⁴

Tabela 1, Broj nacionaliziranih objekata Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini do 1961. godine⁵

Nacionalizacija objekata Islamske zajednice u NR BiH od 1959. do 1960. godine			
Naziv zajednice	Broj objekata prije nacionalizacije	Broj nacionaliziranih objekata	Nacionaliziranih objekata
Islamska zajednica	1.493	803	53,70%

Komisija za vjerska pitanja NR BiH je u julu 1959. godine uputila dopis Saveznoj komisiji za vjerska pitanja FNRJ u kojem je ukazala na izuzetno težak materijalni položaj Islamske zajednice u BiH zbog nacionalizacije: “Islamska vjerska zajednica ima najmanje sredstava, a naročito poslije izvršene nacionalizacije, nakon čega su nastali ozbiljni problemi.” Posebno je istaknuta novonastala situacija da Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini nacionalizacijom gubi godišnje oko 8.000.000 dinara, što je, kako se ističe u dokumentaciji, predstavljalo

ozbiljne teškoće u rješavanju finansijskih problema Islamske zajednice.⁶

Novonastali društveno-pravni ambijent proizveo je logičnu potrebu za donošenjem novog ustava Islamske zajednice. Na vanrednom zasjedanju Vrhovnog vakufskog sabora u FNRJ održanom 13. jula 1959. godine u Sarajevu, usvojen je novi Ustav Islamske zajednice u FNRJ koji je donio nove organizacijske promjene u objedinjavanju vjerskih i imovinskih organa. Ukinuti su svi vakufsko-mearifski organi, jer je oduzimanjem vakufske imovine prestala potreba za njihovim postojanjem. (Salkić, 2011) Shodno

tome, uslijedilo je gašenje Vakufske direkcije u Sarajevu, čime je okončan jedan model organiziranja Islamske zajednice koji je gotovo pola stoljeća egzistirao kroz organe vakufske i vjerske uprave.

2. Finansijsko stanje Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini od 1959. do 1963. godine

S obzirom na to da su se efekti pravnih mehanizama konfiskacije, sekvestracije, eksproprijacije, a posebno nacionalizacije vakufske imovine veoma porazno odrazili na funkcionisanje

³ Opširnije u: Ćeman, Senad (2011) *Vakufi i fondacije, Komparativna studija o položaju vakufa i fondacija u šerijatskom pravu i pozitivnim zakonskim propisima u Bosni i Hercegovini*,

Sarajevo: El-Kalem, str. 157-160.

⁴ Arhiv BiH, Sarajevo, Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine, dalje: A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 10, Stanje i problemi u Islamskoj

vjerskoj zajednici u NRBiH 1960, br. 168/60, str. 30.

⁵ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 13, Stanje nacionalizacije vjerskih objekata u NRBiH, 07.11.1961, br. 195/61.

vakufa, odnosno Islamske zajednice u BiH u cjelini, pred organe ove vjerske zajednice postavljen je veoma ozbiljan zadatak: iznalaženje novih sredstava za finansiranje njenih potreba. Uvidom u novi Ustav IVZ iz 1959. godine postaje jasno da je ostavljena mogućnost da Islamska zajednica može stjecati imovinu potrebnu za svoje svakodnevne aktivnosti u skladu sa zakonom, čime se otvorio put da muslimani mogu darovati za života, ili testirati za slučaj smrti svoju imovinu Islamskoj zajednici u skladu s važećim zakonima. (Salkić, 2011) U poglavlju o imovini Islamske zajednice, novi Ustav je propisao da se imovina Islamske zajednice sastoji od: “pokretnih i nepokretnih dobara; priloga pripadnika IVZ; od fondova i njihovih prihoda; poklona i vasijeta; od prihoda i pristojbi za vjerske usluge i za obavljanje administrativnih radnji; od pomoći države i od raznih drugih prihoda” (čl. 14). (Salkić, 2001:234) Boljim uvidom u ovaj član primjetne su promjene u smjeru finansiranja Islamske zajednice prvenstveno od njenih pripadnika. Međutim, i svaki drugi oblik finansiranja koji se spominje u članu 14 imat će svoje mjesto i ulogu u procesu opstojnosti i organizacije Islamske zajednice tokom 1960-ih. Ovdje treba napomenuti da je ovo period gdje je svaki dinar za Islamsku zajednicu, a posebno za njene lokalne organe,

bio od velikog značaja za finansiranje potreba na terenu. Na osnovu analize arhivske dokumentacije 1960. godine primjetne su sljedeće forme finansiranja Islamske zajednice u BiH: “Državne dotacije; prikupljanje priloga prvenstveno u džamijama i drugim prostorijama organa Islamske zajednice u svrhu za opravke, izgradnju i održavanje vjerskih objekata; prikupljanje dobrovoljnih priloga uz odobrenje organa vlasti u svrhe finansiranja vjerskih službenika – imama; uvakufljenje novca; prihodi od postojećih zgrada i zemljišta i prihodi od dospjelih anuiteta na nacionalizovane nekretnine.”⁷

Povijesna je činjenica da su vjerske zajednice zahvaljujući mnogim pravnim propisima nove vlasti dovedene u težak materijalni položaj. Međutim, u najtežoj finansijskoj situaciji od tri velike vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini bila je Islamska zajednica, zbog čega je najveći dio državne pomoći u periodu od 1945. do 1955. godine dodijeljen upravo ovoj vjerskoj zajednici. “Od 152.669.379 dinara usmjerenih vjerskim zajednicama u NR BiH, Islamskoj vjerskoj zajednici pripalo je 111.700.379 dinara ili 73,16%, Katoličkoj crkvi 28.124.000 dinara ili 18,42%, a Pravoslavnoj crkvi 12.845.000 dinara ili 8,41%.”⁸ Državne dotacije dodjeljivane su vjerskim zajednicama u Bosni i Hercegovini i to za:

“Funkcionalne potrebe organa vjerskih zajednica, staleškim udruženjima vjerskih službenika, pojedinačne pomoći vjerskim službenicima (članovima), za plaćanje dijela doprinosa za socijalno osiguranje vjerskih službenika i za opravke i održavanje značajnih kulturno-historijskih spomenika sakralnog karaktera.”⁹ Pojašnjenja radi, državne dotacije nisu bile dovoljne ni za osnovno finansiranje rada Islamske zajednice, već su imale drugu praktičnu namjenu. U strogo povjerljivim dokumentima Komisije za vjerska pitanja NR BiH objašnjava se stvarna uloga dotacija prema vjerskim zajednicama: “Dotacija je vrlo pogodno sredstvo u našim rukama i tim putem se može znatno uticati na držanje pojedinih vjerskih zajednica i vjerskih službenika. Iako je sama dotacija donekle odstupanje od načela odvajanja crkve od države, ići ćemo za tim da se dotacije, uglavnom zadrže na sadašnjem nivou, a da se u izuzetnim slučajevima mogu i povećati.” Po pitanju državne pomoći vjerskim zajednicama, u dokumentaciji Komisije za vjerska pitanja u NR BiH može se iščitati da su redovno isticali da državna pomoć prema vjerskim zajednicama nije obavezna i da vjerske zajednice nemaju prava na nju, već da ona isključivo zavisi od države, odnosno lojalnog odnosa vjerskih zajednica prema državi.¹⁰

Tabela 2. Državne dotacije Islamskoj zajednici u NR BiH od 1960. do 1963. godine

Godina	Dotacije NR/SR Bosne i Hercegovine prema Islamskoj zajednici u BiH
1960.	9.900.000 din
1961.	8.500.000 din
1962.	8.000.000 din
1963.	9.000.000 din
Ukupno: 35.400.000 din	

⁶ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 7, Informacija o nekim pitanjima iz odnosa sa verskim zajednicama, br. 141/59, str. 17.

⁷ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 25, Neki aktuelni problemi vjerskih zajednica SRBiH, 29.07.1964, br. 413/64, str. 1.

⁸ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 41, Odnos između državnih organa i vjerskih zajednica, br. 512/67, str. 15.

⁹ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 41, Odnos između državnih organa i vjerskih zajednica, br. 512/67, str. 16-19.

¹⁰ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 7, Informacija o nekim problemima u odnosima sa vjerskim zajednicama u BiH kojima se bavila Komisija za vjerska pitanja (Strogo povjerljivo), br. 16/59, str. 17.

Polazeći od principa odvojenosti crkve od države te da je ispovijedanje vjere privatna stvar čovjeka, komunistička vlast je otvoreno naglašavala da su osnovni izvori finansiranja vjerskih zajednica zapravo prihodi koje vjerske zajednice ostvaruju od svojih vjernika i da tako treba da oстане. Jedan od vidova tih prihoda bili su i dobrovoljni priloz koji su vjernici davali vjerskim zajednicama. Prema članu 12 Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica (1953), vjerskim zajednicama bilo je omogućeno prikupljanje novčanih priloga u vjerske svrhe, ali samo u vjerskim objektima. Izvan ovih objekata prikupljanje priloga moglo se vršiti samo po odobrenju Narodnog odbora sreza, odnosno grada. (*Glasnik VIS u FNRJ*, 1953) Dakle, prikupljanje dobrovoljnih priloga na blokove za potrebe Islamske zajednice vršilo se u džamijama, prostorijama povjerenstava Islamske zajednice i džematskih odbora, dok je prikupljanje prihoda izvan ovih objekata iziskivalo odobrenje vlasti u toku određenih mjeseci i srezova, odnosno općina. Ukupljena sredstva su se pretežno koristila za gradnju ili opravku vjerskog objekta i izdržavanje vjerskih službenika (imama). (*Glasnik VIS u FNRJ*, 1960:87-88) Shodno dostupnim podacima iz 1963. godine, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini tražila je i na koncu dobila saglasnost od nadležnih organa vlasti da u periodu od 01. februara 1962. do 01. februara 1963. godine pristupi sakupljanju dobrovoljnih priloga na blokove za svoje potrebe izvan vjerskih objekata. Otežavajuća okolnost u tome poslu bila je da se ukupljanje novčanih sredstava nije moglo organizovati u isto vrijeme na području svih 12 povjerenstava IZ u BiH, nego u različitim povjerenstvima i u različitim vremenskom periodu. Shodno ovlaštenju narodnog odbora s rokom

trajanja od svega četiri mjeseca u četiri mjesta u Bosni i Hercegovini, za rezultat je imalo da je u 1962. godini ukupljeno svega 2.010.000 dinara, što je predstavljalo, shodno službenim podacima, tek 35% ukupnog prihoda Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. (*Glasnik VIS u FNRJ*, 1963) Aktivnosti oko ukupljanja sredstava za potrebe Islamske zajednice u BiH nastavljene su i naredne godine, prilikom čega se u toku 1963. godine putem blokova i uvakufjenja novca realizovao iznos oko 11.000.000 dinara. Ovaj iznos nije bio dovoljan da pokrije čak ni potrebe održavanja vjerskih objekata na području Bosne i Hercegovine. Pojašnjenja radi, na području Starješinstva IVZ BiH bilo je 1.210 vjerskih objekata, a za njihovo održavanje i opravke trebalo je, kako je navedeno u arhivskoj dokumentaciji, godišnje obezbijediti i izdvojiti 24.000.000 dinara. Uvidom u podatke o ukupljenim sredstvima Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini za 1963. godinu, napominje se da su mogla pokriti samo 45,83% potreba za održavanje i opravke vjerskih objekata.¹¹

Prikupljanje priloga za Islamsku zajednicu u Bosni i Hercegovini bilo je uvriježeno i putem sergija pred džamijama i to isključivo u novcu, obično petkom iza džuma-namaza i u drugim prigodnim vjerskim praznicima. Od ovog drugog načina prikupljanja priloga samo je jedan dio išao mjesnom imamu radi izdržavanja njega i njegove porodice, dok je preostali dio novca upotrebljavan za opravku džamije, nabavku potrebnog inventara za istu, ili plaćanja njenih dadžbina. Pored sergija u džamijama, relativno neznatan doprinos donosili su svakodnevni priloz iz kasica po džamijama uglavnom prilikom vjerskih blagdana, a naročito u toku mjeseca ramazana. Ovi priloz trošeni su prvenstveno za finansiranje režijske

u džamijama. (*Glasnik VIS u FNRJ*, 1963) U izvještaju o radu Starješinstva IVZ u Bosni i Hercegovini za period 1962/63. godine objašnjava se da "Islamska vjerska zajednica baš u ovom izvještajnom vremenskom periodu preživljava svoje najkritičnije razdoblje ekonomske krize kada se dosadašnji izvori prihoda neminovno gase, a drugi se još nisu definitivno iznašli i uveli u život da bi mogli kompenzirati bar i u minimalnom iznosu stvarnih potreba." (*Glasnik VIS u FNRJ*, 1963) Koliko je bio nizak životni standard bosanskohercegovačkih imama 1963. godine potvrđuju i podaci Uprave prihoda NR BiH iz 1963. godine, prema kojima je najteže materijalno stanje u Bosni i Hercegovini bilo baš kod imama, tako da "Oko 60% imama nisu uopšte bili oporezovani, jer su im režijski troškovi bili ravni, ili čak veći od ostvarenih prihoda."¹² Prema službenim podacima Islamske zajednice, njeni službenici su 1963. godine primali u prosjeku mjesečnu platu od 20.000 dinara, ili 240.000 dinara godišnje.¹³ Poređenja radi, "Prihodi u prosječnom seoskom domaćinstvu u Bosni i Hercegovini iznosili su 457.70 dinara, dok su rashodi iznosili 379.90 dinara od čega je na hranu i piće odlazilo 247.100 dinara." (*Statistički godišnjak SFRJ*, 1963:499) Dakle, evidentno je da su prosječna primanja bosanskohercegovačkih imama početkom 1960-ih jedva zadovoljavala osnovne životne potrebe.

2.1. Pravilnik o članarini Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini iz 1963. godine

U Komisiji za vjerska pitanja u BiH su 1963. godine još jednom kazali da je teška materijalna situacija u Islamskoj zajednici u BiH prvenstveno rezultat provođenja nacionalizacije, naglasivši: "Dotacije su u

¹¹ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 22, Aktuelni problemi Islamske vjerske zajednice, br. 28/64, str. 1.

¹² Kod SPC oko 50% sveštenika također nije bilo oporezovano zbog istog

razloga. U izvještaju nije bilo informacije je li bilo svećenika RKC koji nisu oporezovani zbog teškog materijalnog položaja. A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 38, Informacija o

materijalnom položaju vjerskih zajednica, br. 386/65, str. 8.

¹³ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 22, Aktuelni problemi IVZ u SRBiH, broj 28/64, str. 1.

odnosu na ranije male, a prihodi su katastrofalno opali, s obzirom da smo ovu vjersku zajednicu u potpunosti razvlastili i oduzeli joj vrelo prihoda.”¹⁴ Zbog sve teže materijalne situacije u kojoj se nalazila, a posebno zbog slabih rezultata prikupljanja materijalnih sredstava krajem 50-ih i početkom 60-ih godina, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je uputila Komisiji za vjerska pitanja BiH 1963. godine dva prijedloga u nadi da će tako barem dijelom riješiti problem finansiranja svoga rada. Prvi prijedlog bio je da se Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini dozvoli jednom godišnje odobrenje da se na području cijele Bosne i Hercegovine može vršiti “sabrana akcija priloga muslimana na blokove u svrhe finansiranja vjerskog života”. Međutim, drugi prijedlog koji je predložen od strane rukovodstva Islamske zajednice izazvao je posebnu pažnju i reakciju komunističke vlasti. Naime, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini predložila je “Pravilnik o članarini” na osnovu kojeg bi se vršilo dobrovoljno učlanjivanje vjernika, plaćala redovna i određena mjesečna članarina (čl. 2-4). U članu 5 ovog “Pravilnika” predviđalo se da pripadnici Islamske zajednice koji redovno podmiruju članarinu, imaju pravo da koriste usluge predviđene propisima o organizaciji Islamske zajednice. Odredba u ovom Pravilniku koja je bila posebno interesantna vlastima je član 6, prema kojem bi se članarina pored džamija, mesdžida i prostorija u kojima su se vršili vjerski poslovi i obredi, ukupljala između ostalog i u domaćinstvima pripadnika Islamske zajednice. Organizaciju sabiranja članarine trebali su vršiti odbori Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, bez dodatnog pojašnjenja na koji način bi se vršilo ukupljanje članarine (čl. 7). Vjerovatno bi taj posao vršili džematski inkasanti koji bi obilazili pripadnike Islamske zajednice,

džematlije. Predloženi “Pravilnik” je propisivao da se sredstva od članarine upotrebljavaju za podmirenje sljedećih potreba Islamske zajednice u BiH: “Plaćanje vjerskih službenika IVZ, imama, mujezina i drugih pomoćnih vjerskih službenika IVZ; plaćanje dijela doprinosa za socijalno osiguranje vjerskih službenika IVZ; plaćanje administrativnih službenika i ostalih lica uposlenih u odborima IVZ, koji ne vrše vjerske dužnosti; plaćanje doprinosa za socijalno osiguranje administrativnih i ostalih službenika, usposlenih u odborima IVZ; popravka džamija i mesdžida, kao i ostalih zgrada u vlasništvu IVZ koje služe njenim interesima; plaćanje ostalih potreba IVZ koje predviđaju odbori IVZ u svojim godišnjim budžetima, a pravdaju u završnim računima” (čl. 9). Međutim, Komisija za vjerska pitanja SR BiH odbila je ovaj prijedlog “Pravilnika o članarini Islamske zajednice” uz konstataciju da bi prikupljanje članarine shodno prijedlogu kojeg je uputila Islamska zajednica vremenom za posljedicu imalo “pojačanu religioznost, te dobilo karakter obaveznog učlanjivanja i plaćanja članarine.”¹⁵ Očigledno pod pritiskom da ovu inicijativu o “Pravilniku” eliminišu što prije, ova Komisija je već iduće 1964. godine zauzela nešto liberalniji stav u pogledu davanja odobrenja Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini za prikupljanje priloga na blokove izvan vjerskih objekata.¹⁶ Prema dostupnim informacijama, i ova akcija je protekla bez značajnijih finansijskih rezultata za Islamsku zajednicu u Bosni i Hercegovini, što je produžilo njenu tešku finansijsku situaciju.

Međutim, i nakon odbacivanja prijedloga “Pravilnika o članarini Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini” na nivou države, ideja o članarini Islamske zajednice je u pojedinim džematima opstala, dok je u nekim mjestima čak i sprovedena u

djelo. Tome svjedoči i arhivska dokumentacija u kojoj se nalazi podatak da je 1964. godine Komisija za vjerska pitanja u BiH upozorila Starješinstvo IVZ u Bosni i Hercegovini da se na području Vlasenice vrši agitacija za nezakonito učlanjivanje muslimana u Islamsku zajednicu. Članarina je navodno iznosila 1.200 dinara godišnje i omogućavala je određene benefite za platiše članarine po pitanju vjerskih usluga u džematu. U Komisiji za vjerska pitanja osudili su predmetno ukupljanje članarine koje je bilo, kako se navodi, bez odobrenja nadležnih organa i zatraženo je od nadležnog odbora IZ Vlasenica da se što prije prekine s ukupljanjem članarine, kao i drugih priloga za vjerske objekte, pod prijetnjom “kako odgovorna lica ne bi bili kažnjeni od strane organa vlasti.”¹⁷

U arhivskoj dokumentaciji se navodi još nekoliko sporadičnih slučajeva u džematima koji su pokušali da uspostave članarinu za vjerske potrebe, ali u konačnici bez značajnijeg odziva džematlija i finansijskog rezultata. Na osnovu dostupne arhivske dokumentacije evidentno je i to da su odbori Islamske zajednice tek krajem 1960-ih u seoskim džematima uspjeli animirati određeni broj muslimana da na dobrovoljnoj osnovi i na slobodno određenu visinu mjesečnog doprinosa plaćaju doprinos – članarinu za potrebe Islamske zajednice, koja je bila bez članske knjižice, tj. bez uređenog sistema. (*Glasnik VIS u SFRJ*, 1969) Takav vid formalnog finansiranja se na terenu u džematima različito nazivao, kao “vazifa” ili hodžarina. (Salčić, 2011) Zbog teškog materijalnog položaja imama na području Bosne i Hercegovine, rukovodstvo Islamske zajednice je koncem 1960-ih ponudilo rješenje u obliku inicijative za centralizaciju sredstava s terena. Naime, na skupštini Udruženja ilmijje BiH u Banjoj Luci 1968. godine, Husein ef. Mujić elaborirao je inicijativu

¹⁴ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 22, Imovinsko-pravna pitanja (materijali Komisije), br. 276/64, str. 2.

¹⁵ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 22,

Pravilnik IVZ BiH za prikupljanje priloga, 09.05.1964, br. 267/64, str. 1-3.

¹⁶ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 29, Zapisnik XII sjednice RKVP,

25.04.1965, br. 309/64, str. 5.

¹⁷ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 22, Prikupljanje dobrovoljnih priloga za džamiju u Vlasenici, 29.12.1964, br. 717/64.

reisu-l-uleme Sulejmana ef. Kemure, koja je podrazumijevala centralizaciju sredstava s terena, gdje bi se "sredstva za imamsku platu skupljala u džematu i proslijeđivala Islamskoj zajednici u Sarajevo, a iz kojih bi se isplaćivale imamske plate."¹⁸ U dokumentaciji se ne navodi razlog zašto ova inicijativa nije sprovedena u djelo. Međutim, za pretpostaviti je da nije bilo potrebnog razumijevanja i podrške od strane komunističke vlasti, kao što je to bio slučaj i s "Pravilnikom o članarini". Dodatni razlog zbog kojeg je propala ova inicijativa o centralizaciji sredstava s terena jeste i nejednaka ekonomska moć lokalnog muslimanskog stanovništva. Prema tome, važno je kazati da je vjerski život Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini tokom 1960-ih uglavnom finansiran iz priloga lokalnog muslimanskog stanovništva i jedan dio od državne pomoći.¹⁹

Zaključak

Nakon završetka Drugog svjetskog rata državno-politički sistem Federativne Narodne Republike Jugoslavije donio je niz zakonskih mjera koje su se direktno ili indirektno

ticale Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Među njima je značajan broj onih kojima se ograničavala imovina Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Efekti pravnih mehanizama konfiskacije, sekvestracije, eksproprijacije, a posebno nacionalizacije vakufske imovine poslije donošenja Zakona o nacionalizaciji krajem 1958. godine porazno su se odrazili na funkcionisanje vakufa i Islamske zajednice u cjelini, zbog čega je na koncu i Vakufska direkcija bila ugašena. Posljedično tome, pred organe Islamske zajednice postavljen je veoma ozbiljan zadatak, koji je podrazumijevao iznalaženje sredstava za finansiranje njenih potreba (poslova). Analizom arhivske dokumentacije primjetne su sljedeće forme finansiranja Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini: državne dotacije; prikupljanje priloga prvenstveno u džamijama i drugim prostorijama organa Islamske zajednice za opravke, izgradnju i održavanje vjerskih objekata; prikupljanje dobrovoljnih priloga uz odobrenje organa vlasti u svrhe finansiranja vjerskih službenika – imama; uvakufljenje novca; te prihodi od postojećih zgrada i

zemljišta i prihodi od dospjelih anuiteta na nacionalizovane nekretnine. Međutim, ukupni prihodi od svega spomenutog bili su nedovoljni, zbog čega je Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini 1963. godine uputila Komisiji za vjerska pitanja u Bosni i Hercegovini prijedlog "Pravilnika o članarini" na osnovu kojeg bi se vršilo dobrovoljno učlanjivanje vjernika i plaćala određena mjesečna članarina. Uprkos opravdanosti prijedloga, isti nije dobio podršku Komisije za vjerska pitanja BiH, uz šturo obrazloženje da bi sve to za posljedicu imalo pojačanu religioznost, te dobilo karakter obaveznog učlanjivanja i plaćanja članarine. Dodatni razlog zbog kojeg je propala ova inicijativa o centralizaciji sredstava Islamske zajednice s terena jeste i nejednaka ekonomska moć u bosanskohercegovačkim džematima.

Pitanje finansiranja Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini će i u narednim godinama 1960-ih biti aktuelno i važno, budući da su njene finansijske potrebe rasle shodno većim potrebama muslimanskog stanovništva za vjerskim životom u Bosni i Hercegovini.

¹⁸ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 42, Održana skupština Udruženja muslimanskih sveštenika-ilmije 26.09.1968,

Bilten KVP OS-e Banja Luka, br. 1, oktobar 1968, br. 420/68, str. 4.

¹⁹ A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 45,

Zabilješka o razgovoru sa Hadžiabdić Naimom", april 1968, br. bb, str. 12.

Literatura

- (1953), "Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica", *Glasnik VIS u FNRJ*, IV, br. 5-7, str. 111.
- (1958) "Zakon o nacionalizaciji namjernih zgrada i građevinskog zemljišta", *Službeni list FNRJ*, god. XIV, br. 52, str. 636-637.
- (1960), "Izveštaj Ulema medžlisa u Sarajevu o radu od 16.12.1958. do 25.11.1959. godine", *Glasnik VIS u FNRJ*, XI, br. 1-2, str. 96-104.
- (1960), "Izveštaj Saborskog odbora podnešen Saboru IVZ u NR BiH 25. novembra 1959. godine", *Glasnik VIS-a u FNRJ*, XI, br. 1-3, str. 87-88.
- (1963), "Izveštaj o radu Starješinstva IVZ u NR BiH od 01.01.1962. do 01.03.1963. godine", *Glasnik VIS u*
- FNRJ*, XXVI, br. 5-6, str. 246-247.
- (1969), "Izveštaj o radu VIS-a IVZ u SFRJ od 14.11.1967. do 12.11.1968. godine", *Glasnik VIS u SFRJ*, XXXII, br. 3-4, str. 177.
- Arhiv BiH, Sarajevo, Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine, dalje: KVPBiH, kut. 10, Stanje i problemi u Islamskoj vjerskoj zajednici u NR BiH 1960., br. 168/60, str. 30.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 10, Stanje i problemi u Islamskoj vjerskoj zajednici u NR BiH 1960, br. 168/60, str. 30.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 13, Stanje nacionalizacije vjerskih objekata u NR BiH, 07.11.1961, br. 195/61.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 7, Informacija o nekim pitanjima iz odnosa sa vjerskim zajednicama, br. 141/59, str. 17.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 25, Neki aktuelni problemi vjerskih zajednica SRBiH, 29.07.1964, br. 413/64, str. 1.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 41, Odnos između državnih organa i vjerskih zajednica, br. 512/67, str. 15.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 41, Odnos između državnih organa i vjerskih zajednica, br. 512/67, str. 16-19.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 7, Informacija o nekim problemima u odnosima sa vjerskim zajednicama u BiH kojima se bavila Komisija za vjerska pitanja (Strogo povjerljivo), br. 16/59, str. 17.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 22, Aktuelni problemi Islamske vjerske zajednice, br. 28/64, str. 1.

- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 38, Informacija o materijalnom položaju vjerskih zajednica, br. 386/65, str. 8.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 22, Aktuelni problemi IVZ u SRBiH, broj 28/64, str. 1.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 22, Imovinsko-pravna pitanja (materijali Komisije), br. 276/64, str. 2.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 22, Pravilnik IVZ BiH za prikupljanje priloga, 09.05.1964, br. 267/64, str. 1-3.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 29, Zapisnik XII sjednice RKVP, 25.04.1965, br. 309/64, str. 5.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 22, Prikupljanje dobrovoljnih priloga za džamiju u Vlasenici, 29.12.1964, br. 717/64.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 42, Održana skupština Udruženja muslimanskih sveštenika-ilmije 26.09.1968, *Bilten KVP OS-e Banja Luka*, br. 1, oktobar 1968, br. 420/68, str. 4.
- A BiH, Sarajevo, KVPBiH, kut. 45, Zabilješka o razgovoru sa Hadžiabdić Naimom”, april 1968, br. bb, str. 12.
- Arhiv BiH, Sarajevo, Komisija za vjerska pitanja BiH, Stanje i problemi u Islamskoj vjerskoj zajednici u NR BiH 1960., kut. 10, br. 168/60, str. 30.
- Anić, Tomislav (2007). “Normativni okvir podržavljenja imovine u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1944.-1946.”, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 39, br. 1, str. 61.
- Bećirbegović, Edah (1983). “Mogućnosti i način uspostavljanja vakufa u našem pravnom sistemu sa osvrtom na praksu organa Islamske zajednice”, *Analiz GHB biblioteke*, knjiga IX-X, str. 164.
- Bećirović, Denis (2012). *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u vrijeme avnojevske Jugoslavije (1945-1953)*, Zagreb-Sarajevo: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju – Islamska zajednica u Hrvatskoj, Medžlis Islamske zajednice Zagreb -Institut za istoriju Sarajevo, str. 222.
- Ćeman, Senad (2011). *Vakufi i fondacije, Komparativna studija o položaju vakufa i fondacija u šerijatskom pravu i pozitivnim zakonskim propisima u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: El-Kalem.
- Duranović, Elvir (2018). “Uzurpacija i nacionalizacija vakufske imovine na području Jajca i Šipova do 1965. godine”, *Vakufi u Bosni i Hercegovini* (zbornik radova), Sarajevo: Islamska zajednica u BiH, Vakufska direkcija Sarajevo i El-Kalem, str. 64.
- Durmišević, Enes (2007). “Prestanak važenja šerijatskog prava kao pozitivnog prava 1945. godine u Bosni i Hercegovini”, *Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, LXIX, br. 11-12, str. 1055.
- Radić, Radmila (2002). *Država i verske zajednice 1945-1970*, knjiga I i II, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Radić, Radmila (2000). “Država, Rimokatolička i Srpska pravoslavna crkva od 1945. do polovine šezdesetih godina”, *Dijalog povjesničara-istoričara*, br. II, str. 656.
- Salkić, Muhamed (2001), *Ustavi Islamske zajednice*, Sarajevo: El-Kalem, 2001.
- Salkić, Muhamed (2011). “Islamska zajednica i vakufi”, *Vakufi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Islamska zajednica u BiH i Vakufska direkcija Sarajevo, str. 36.
- Salkić, Muhamed (2011). “Osvrt na radno-pravni položaj imama u Islamskoj zajednici”, *Novi Muallim*, god. XII, br. 45, str. 10.
- Saltaga, Fuad (1991). *Muslimanska nacija u Jugoslaviji*, Sarajevo: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa u Jugoslaviji.
- Statistički godišnjak SFRJ* (1963), god. X, Beograd: Savezni zavod za statistiku SFRJ, str. 499.

الموجز

الوضع المالي للمشيخة الإسلامية في البوسنة
والهرسك الاشتراكية بعد إصدار قانون تأميم المباني
وأراضي البناء، مع
التركيز على محاولة وضع لائحة الاشتراكات في المشيخة
الإسلامية في البوسنة والهرسك سنة ١٩٦٣

آديس سلطانوفيتش

في مقدمة هذا المقال يجري الحديث عن الظروف الاجتماعية والسياسية التي كانت سائدة في البوسنة والهرسك الاشتراكية بين عامي ١٩٤٥ و١٩٦٥، والتي وضعت المشيخة الإسلامية أمام تحديات كبيرة أثرت في تنظيمها وعملها. لقد عانت المشيخة الإسلامية بعد الحرب العالمية الثانية من سوء الوضع المالي الذي تسببت به القوانين التي سنتها السلطات الشيوعية، والتي يقدم لها الكاتب تحليلاً في الجزء الأول من المقال. في الجزء الثاني يناقش الكاتب الوضع المالي للمشيخة الإسلامية بعد إصدار قانون تأميم المباني وأراضي البناء سنة ١٩٥٨. ويتركز الاهتمام في هذا المقال على «لائحة الاشتراكات» التي عرضتها المشيخة الإسلامية على لجنة الشؤون الدينية في البوسنة والهرسك سنة ١٩٦٣، رغبة منها في إصلاح الوضع المالي القاسي الذي وجدت فيه.

الكلمات الرئيسية: المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك، الشيوعية، التأميم، الأوقاف، «لائحة الاشتراكات».

Summary

FINANCIAL CIRCUMSTANCES OF THE ISLAMIC COMMUNITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AFTER NATIONALIZATION OF RENTAL BUILDINGS AND LAND FOR CONSTRUCTION WITH PARTICULAR VIEW OF THE ATTEMPT TO INTRODUCE A REGULATION FOR MEMBERSHIP FEES IN THE ISLAMIC COMMUNITY IN B&H IN YEAR 1963

Adis Sultanović

The introductory section of this article relates about socio-political circumstances in socialist Bosnia and Herzegovina during the period 1945-1965, due to which the Islamic Community of the country was faced with grave challenges which affected its organisation and functioning. This post-war period was also marked by very strenuous lack of finances in the Islamic Community which was primarily result of series of normative regulations issued by the communist government, analysis of which are presented in the initial part of the article. In the second part of the article, the author thematizes the financial circumstances of the Islamic Community after the issuance of the Law of Nationalization of rental buildings and land for construction in 1958. The “Regulation regarding the membership fees” which the Islamic Community presented, the Commission for Religious Issues of Bosnia and Herzegovina in 1963 as an attempt to resolve its financial crises, is of focal significance to the author in this article.

Key words: Islamic Community of Bosnia and Herzegovina, communism, nationalisation, Regulation regarding the membership fees